

Egy kis Ionesco, egy kis Giraudoux, egy kis Kafka

Örkény István, aki 1912-ben született Magyarországon, gyógyszerész családból, 1942-ben publikálta első novelláskötetét. Ezután mozgósították, az orosz frontra küldték, fél évvel később fogságba került, öt évet töltött táborokban, és csak harminchat éves korától tudta magát igazán az írói pályának szentelni.

Örkény, aki novellákat, regényeket és színdarabokat ír, úgy érzi, hogy csak mintegy tíz éve talált rá igazán a saját hangjára.

A közepes termetű, mosolygós Örkény, akinek szeme sötétkék, áttetszően tiszta és mély, mint egy macskáé, hétfőn érkezett Brüsszelbe, hogy részt vegyen *Macskajáték* című darabjának utolsó próbáin. A darabot Vercors fordításában Jacques Huismann rendezte a Nemzeti Színházban.

— Örkény István, önt Belgiumban kevéssé ismerik. Beszélne nekünk önmagáról és drámaírói világáról?

— Én prózaíró vagyok; soha nem jutott eszembe, hogy színdarabokat írjak. De vannak még műzsák! Dramaturgot vettem feleségül és az ő hatására kerültem kapcsolatba a színházzal. Meglepődve állapítottam meg, hogy ebben a színháznak nevezett kis dobozban a képzelet, a gondolatok kifejtése sokkal szabadabb lehet, mint a regényben, a novellában vagy bármely más irodalmi műfajban. Kicsit paradox jelenség ez, hiszen a színház olyan mechanizmus, amely sokak együttműködéséből születik. Mégis, nekem olyan lehetőségeket adott, amelyeket korábban nem ismertem.

Stílusom „groteszk”. Van benne egy kevéske Ionesco (ami az abszurdot és a gondolat elsőbbségét illeti), egy kevéske Giraudoux (a költőiség szempontjából) és egy kevéske Kafka (a tragikum révén). Ők az én „rokonaim”. A groteszk a tragikomédia színönimájaként fogható fel; egyfajta módja ez a világ érzékelésének és leírásának, és egyaránt lehet cinikus, vidám vagy tragikus.

— És önnél vajon mit rejt a groteszk?

— Kis nemzet fia vagyok; tízmillió magyar Európában ismeretlen nyelvet beszél. A kis nemzetek mindig meg szeretnék magyarázni magukat. Életben akarnak maradni, meg akarják lelteni a maguk sajátos jellegét, bebizonyítani, hogy szükség van rájuk. Ha az ember kis nemzet fia, ez már önmagában is groteszk helyzet. Körülöttünk mindenütt nagy nemzetek, nagy erők, mi pedig önmagunk akarunk maradni, meg akarjuk őrizni karakterünket. A kis nemzetek történelmi hatása és jelentősége sokkal nagyobb, mint hinnők.

Macskajáték című drámám a magyar „way of life” magyarázata. Kerestem egy hősnőt (aki egyébként 62 éves), és megpróbáltam rajta keresztül ábrázolni azt, amit igazán magyarnak érzek: a temperamentumot, a világgal való szerfőlött agresszív kapcsolatot. Hősnőm 62 éves fejjel élni akar, 62 éves fejjel szerelmes.

— És életkora ellenére is tudja reprezentálni a mai magyar „way of life”-ot?

— A korának nincs jelentősége. Azért választottam idős asszonyt, mert ahogy öregszünk, úgy lesz jellemünk pontosabb, körülírtabb és ugyanakkor agresszívabb. Azt akartam, hogy a közönség nevesen és nevetésébe keserűség vegyüljön. A színpadon hősnőm öngyilkosságot követ el, majd túléli öngyilkosságát, és mi nevetünk. A *Macskajáték* meséje a legbanálisabb történet a világon: szerelmi háromszög, amelynek azonban minden tagja idős. Ha az ember a szerelmet, ezt az ifjonti érzelmet a halál küszöbére helyezi, minden elhangzó szó megtelik második jelentéssel. Az emberi lélekhez egyre nehezebb közelférközni; nos, a humor kulcsot ad hozzá. Mert a színházban az a legnehezebb, hogy a színpadról eljussunk a közönséghez, hogy a fáradt, kevéssé fogékony nézők is átérezzék szavunkat. A humor alkalmas fegyver, mert az, aki nevet, sebezhetőbbé válik.

— Tehát a darab, bár idős szereplőket ábrázol, mégis érdekelheti a fiatalokat?

— A budapesti közönség nagyrészt fiatalokból állt. Az öregség ugyanis itt csak parabola; afféle példa, végsőkéig eltúlzott szituáció. A fiatalok hallják a szerelmes szavakat és magukra ismernek, hiszen a szavak nem változnak. Saját szerelmük karikatúráját látják, és ez tetszik nekik.

— Van-e magyar drámaírói iskola?

— Magyarország kis nemzet nagy irodalommal. A nagy irodalom itt a költészetet jelenti; a dráma mindig a leggyengébb műfajunk volt. Színházi élet persze van, és a huszonöt magyar színház mindig telt házzal játszik. De igazi drámaírói iskoláról csak mintegy tizenöt éve beszélhetünk. A fiatal szerzők is arra a groteszk hangvételre törekednek, amelyről beszéltem. És ez nem véletlen. A humor a magyar nép legfőbb jellemvonása. Magyarország nevető nemzet; minden nagy történelmi korszakot nevetve vészeltünk át. Egyébként néha épp ez mentett meg.

— Vannak-e további drámaírói tervei?

— Most fejeztem be egy új darabot, jövő héten kezdik próbálni. Személy szerint pedig nagyon izgat a *Macskajáték* brüsszeli fogadtatása. Országaink történelmünk folyamán a sok különböző helyzet mellett igen hasonlókat is átéltek.

A kis nemzet jellegzetességei Belgiumban is fellelhetők, így hát a belgákat is érdekelheti egy másik kis nemzet bemutatása. Aggódnék, ha darabomat New Yorkban játszanák, de itt, Brüsszelben tele vagyok reménységgel és bizakodással...

C. Dg.

LO SOIR (Brüsszel)

1974. január 18.

(Fordította: Szántó Judit)

Beszélgetés Örkény Istvánnal

Müller: A *Macskajátékot* láthatjuk Budapesten, de a *Tótékat* már nem. Beszélne nekünk az előadásról?

Örkény: A *Tóték* filmváltozata többé-kevésbé képet ad róla, hogyan értelmezték a darabot itt, Budapesten, ezért erről nem beszélnék. De felhívhatom figyelmüket a leningrádi előadásra. Ott Tovsztionogov rendezte a darabot, aki mindenképp csodálatos ember. A színpad fehér volt, hófehér. Kulisszák nem voltak, csak bútorok, asztalok, székek, satöbbi — csupa olyan tárgy, amit használtak. Ott volt aztán az ég, rajta két felhővel, és hátul középen valami fantasztikusan tarka holmi, egy magyar népművészeti szőnyeg. Mindenki fehérbe volt öltöztetve, csak az őrnagy járt feketében, a plébános pedig — micsoda pompás ötlet! — kicsit szürkébe játszott. Az egész olyan vidám volt, annyi humor már a színpadképben, hogy feltétlenül beszélnem kellett erről a rendezésről, a merőben önálló koncepcióról, a csodálatos képről: fehérben fehér. Rögtön nyilvánvaló lett a szereplők ártatlansága, ártalmatlansága.

M.: Tovsztionogov ezzel az ön elgondolását erősítette meg?

Ö.: Tovsztionogov elmagyarázta nekem: a Szovjetunióban — kivált a fiatalság körében — ma már nem köztudott, hogy a háború alatt a magyar hadsereg együttműködött a némettel. Ezért van az őrnagy jelmezének SS-jellege. Így mindenki számára világossá vált a gondolatmenet: fasizmus — terror — elnyomás. Aminek ebben a fehér miliőben jelképes értelme lett.

M.: És Tovsztionogov rendezésében különösen kidomborodott a dráma általános jelentése?

Ö.: Nagyon erős absztrahálással dolgozik. És a darabot igen határozottan emelték át a burleszkbe.